

Lògica de guerra o lògica de pau?

Anàlisi crítica del discurs dels editorials d'*El País* sobre els atemptats de l'11-S¹

José Manuel Jarque

Facultat de Ciències de la Comunicació

Universitat Autònoma de Barcelona

Josemanuel.jarque@uab.es

Josemanuel.jarque@uvic.es

Resum

El present article exposa quina va ser la lògica discursiva i el posicionament ideològic d'*El País* entorn dels atemptats de l'11 de setembre del 2001 (11-S), uns fets que formen part d'un conflicte més complex. Per mostrar-ho, hem analitzat els editorials que el diari va publicar durant el primer mes després dels atemptats, fins a la intervenció a l'Afganistan. Hem parlat, alhora, de l'instrumental intel·lectual que ofereix la teoria de conflictes i de l'enfocament crític que dona l'anàlisi crítica del discurs en l'aproximació i anàlisi dels textos.

Paraules clau: Anàlisi crítica del discurs, 11-S, teoria de conflictes, *El País*, model propaganda, triangle del conflicte, perfil ideològic, anàlisi d'editorials, conflicte.

Abstract. *War logical or peace logical? A Critical Discourse Analysis of El País editorial's on 9-11 attacks*

This article talks about what was the discursive logic and ideological position of *El País* over the terrorist attacks from 11-S of 2001, facts which are included in a most complicated conflict. To explain it, we have analysed the editorials that the newspaper published during the first month after the attacks, until the intervention in Afghanistan. To do it we used, at the same time, the tools that provide the conflicts theory and the critic point of view that offers Critical Discursive Analysis to analyse the texts.

Key words: Critical Discursive Analysis, 11-S, conflicts theory, *El País*, propaganda model, conflictual triangle, ideological profile, editorial analysis, conflict.

Sumari

Per què és important estudiar l'11-S

El conflicte com a categoria d'anàlisi

Conflictes i mitjans de comunicació

L'ACD: un enfocament crític

Estudi empíric: el posicionament ideològic
d'*El País* sobre els atemptats de l'11-S
a partir de l'estudi dels seus editorials

Alternatives discursives

Bibliografia

1. El present article és una síntesi del treball de recerca —del mateix títol— de doctorat que va ser defensat davant de tribunal el dia 12 de setembre del 2003 a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB.

L'11 de setembre del 2001, vam poder seguir en directe l'impacte de dos avions contra les Torres Bessones de Nova York, centre financer dels Estats Units. Un mes més tard, Bush anunciava l'atac contra l'Afganistan en resposta a l'agressió. Durant el mes que separen els dos fets, *El País* va editorialitzar profusament sobre el tema, tot alineant-se amb un dels bàndols implicats en la situació de conflicte derivada dels atemptats. El diari va justificar l'acció bèl·lica contra el règim talibà i va arribar, en ocasions i com demostrarem en aquest article, a vulnerar el compromís que manté amb els seus lectors.

Per què és important estudiar l'11-S

Els atemptats contra els Estats Units de l'11 de setembre del 2001 han tingut, entre altres qüestions, repercussions en l'ordre internacional, ja que han desencadenat un canvi d'escenari mundial en el qual els EUA han assumit amb més força i de forma manifesta el seu paper de primera —per no dir única— potència política i militar del planeta. Tal com explica Carlos Taibo (2002: 15-16):

Si antes del 11 de septiembre de 2001 EEUU disponía de instalaciones militares en nada menos que en 69 países, tras esa fecha parece haberse acrecentado sensiblemente la cifra mencionada. Así lo testimonian las bases creadas en Afganistán, Kirguizistán o Uzbekistán, el despliegue de contingentes militares en Georgia o la ampliación del número de soldados destinados en Corea del Sur, Filipinas, Kuwait o el Yemen. Mientras, el gasto militar norteamericano del año 2002 multiplicaba casi por cinco el del país que, EEUU aparte, más destinaba a estos menesteres, y el conjunto de los Estados que formaban parte, sin mostrar disensiones mayores, de la trama imperial liderada por Washington protagonizaba el 65% del dispendio en defensa de todo el planeta. La presiones ejercidas por EEUU, con visible éxito, sobre el Fondo Monetario y el Banco Mundial para que estas dos instancias aligerasen la carga de algunos aliados en apuros ilustraban, con claridad, en fin, cómo la hegemonía norteamericana se hacía valer también, sin mayores obstáculos, en el terreno económico.

La política exterior nord-americana, lluny de tendir a una més gran cooperació internacional —esperança que abraçaven alguns analistes després dels atemptats del 2001—, ha reforçat el seu unilateralisme, cosa que els ha portat a topar obertament amb l'ONU, que, en no poder sotmetre l'Administració Bush a la disciplina internacional, ha estat durament qüestionada per la seva incapacitat d'exercir de poder executiu mundial². L'últim exemple ha estat la pas-

2. La majoria de veus apel·len, com la de l'Antoni Segura (2001: 161), per un debat que reformi l'ONU i la doti del protagonisme internacional que avui no té com a garantia contra els excessos unilaterals de determinades potències: «La seguretat en un món cada vegada més global no passa ja pels sistemes de defensa convencionals, sinó, fonamentalment, per revisar el paper de les Nacions Unides i per dotar d'una nova dimensió ètica el sistema de relacions internacionals. Si creiem en la necessitat d'un Tribunal Internacional de Justícia, d'unes forces d'intervenció a escala mundial, que no depenguin només de la decisió d'una

sada actuació dels EEUU en la guerra de l'Iraq, iniciada d'esquena a la societat de nacions pel fet que es va declarar una guerra sense una resolució favorable del Consell de Seguretat de les Nacions Unides.

Així doncs, pel que acabem d'exposar, considerem que és important estudiar els atemptats de l'11 de setembre del 2001 —uns fets que formen part d'un conflicte més complex— i els successos que se'n van derivar durant el primer mes després de l'agressió, a causa de les implicacions i el canvi de context polític internacional que han comportat i que poden comportar, tal com ho posa de manifest la guerra a l'Iraq i les contínues al·lusions a l'Iran tot relacionant aquest país amb el terrorisme internacional.

Però, a més del que s'ha dit més amunt, l'estudi dels fets entorn dels atemptats de l'11-S també és important per analitzar el paper que aquests han tingut en la legitimació o la denúncia dels abusos del nou escenari polític internacional els discursos públics d'institucions i organismes nacionals o internacionals, de líders polítics o dels mitjans de comunicació, a través dels quals ens arriba la informació sobre els conflictes que es produeixen al món. Considerem que la resposta bèl·lica nord-americana a la catàstrofe de Nova York va anar acompanyada d'una contraofensiva propagandística institucional destinada a legitimar l'actuació militar dels EUA contra l'Afganistan, que també s'ha pogut percebre en les intervencions militars posteriors que la potència mundial ha emprès en pro de la lluita contra el terrorisme internacional. Així, l'Administració Bush ha fet servir conceptes especialment coneguts entorn del conflicte derivat de l'11-S com ara «eix del mal» —per designar els països que, segons la Casa Blanca, formen part de l'entorn del terrorisme internacional (Corea del Nord, l'Iraq i l'Afganistan)— o «justícia infinita» —per denominar l'operació contra el règim talibà—, o la qualificació de la xarxa terrorista Al-Qaida com la «nova amenaça mundial», per posar-ne només uns quants exemples.

No obstant això, el present article no es preocupa tant d'aprehendre quin va ser el desplegament propagandístic institucional —que es pot veure en qualsevol situació de crisi o de guerra—, sinó sobretot d'analitzar si els mitjans de comunicació —principals subministradors d'informació a les nostres societats— van sucumbir al cant de sirena dels bàndols enfrontats i van oblidar, tal com afirma *El País* a l'editorial del 17-9-2001, que «la verdad es la primera víctima en las situaciones de guerra»; també en els fets de l'11-S. En aquest cas, es pot dir que l'actuació global dels mitjans no va ser comparable a la situació que es va donar amb motiu de la primera guerra del Golf (1990-1991),

sola potència, i d'un possible dret d'ingerència en cas de genocidi o de conculcació evident dels drets humans més elementals, hem de dotar les Nacions Unides d'una credibilitat que ara no tenen. I això passa per democratitzar la institució, per un consens sobre els drets universals que tothom hauria de respectar (inclosa l'abolició de la pena de mort) i per basar un sistema de relacions internacionals més just i solidari, que vol dir també no establir aliances amb règims totalitaris o teocràtics, que amb les seves polítiques corruptes generen desestabilització i inseguretat.»

durant la qual es va produir una participació en processos fins i tot de desinformació³ per part de la majoria de mitjans de comunicació.

Pel que fa als fets de l'11-S, considerem que es van donar processos d'alineació ideològica —més enllà de la solidaritat per la tragèdia— amb el grup que va patir els atemptats —EUA i Occident—, cosa que va portar algun mitjà, com ara *El País* —diari triat per a l'estudi— a subtils —o no— abusos discursius i de confiança, per mitjà dels quals es va arribar a vulnerar el compromís —donar informació verídica, no mentir, etc.— que té amb els seus lectors o audiència.

Per revelar aquest procés, vam optar per desenvolupar una investigació exhaustiva d'un sol diari i durant el mes previ a la intervenció armada de EUA a l'Afganistan. Vam triar *El País* perquè el considerem un mitjà de referència, i en vam analitzar el primer mes d'editorials que tenien com a tema principal o subjacent els fets relacionats amb els atemptats de l'11-S. I vam triar l'article editorial perquè en és aquest on es localitza el concentrat ideològic del diari i, per tant, on es podia veure amb més precisió els gestos o girs que denotaven l'adhesió del mitjà a un dels grups implicats en la situació de conflicte derivada dels atemptats. En definitiva, volíem saber si el posicionament politicoideològic d'*El País* —que es revelava a partir del discurs— es manifestava discursivament inspirant o reforçant opcions, subjacents en la societat, a favor o en contra de la guerra.

Per fer-ho, ens vam dotar d'un instrumental que es basa en la teoria dels conflictes i de l'anàlisi crítica del discurs (ACD). Així doncs, abans d'exposar els resultats sobre l'actuació d'*El País* entorn de l'11 de setembre del 2001, vegem aquestes dues eines amb una mica més de detall.

El conflicte com a categoria d'anàlisi

On hi ha vida social, hi ha conflicte. Un conflicte que és el resultat de les tensions o pugnes entre individus o grups socials —amb les seves preferències o interessos— o de societats senceres. Tal com afirma Salvador Giner (1995: 62-63) en la relació amb la importància del conflicte en les nostres societats:

El conflicto es de una de las categorías más vastas de la vida social. Toda ella es o conflicto o integración [...]. Como señaló Simmel, el conflicto social es uno de los modos básicos de vida en sociedad; mediante él los hombres intentan resolver dualismos divergentes y alcanzan un nuevo tipo de integración o unidad, aunque ello sea a costa de la opresión, el aniquilamiento o la subyugación del rival o los rivales. Este proceso de unificación y resolución de antagonismos tiene también consecuencias disociativas, especialmente cuando nuevos subgrupos dejan de serlo para convertirse en grupos independientes.

3. Per a una exploració de l'actuació dels mitjans de comunicació durant el conflicte del golf Pèrsic, es pot consultar l'obra col·lectiva *Las mentiras de una guerra*. Barcelona: Deriva Editorial, 1991.

El mateix Giner afirma que, en tractar-se d'una categoria tan general, és més profitós analitzar el conflicte —des d'una perspectiva sociològica— d'acord amb casos específics: tensions laborals, guerres, revoltes, conflictes de gènere, etc. No obstant la dificultat de poder establir una definició satisfactòria de conflicte, la sociologia no hi ha renunciat. Salvador Aguilar (2001: 177), en un clar intent de sintetitzar les aportacions que han fet diferents tradicions sociològiques entorn del conflicte, el defineix com una categoria que respon a tres característiques:

- i. Situacions de joc de suma zero entre actors socials⁴ (un actor cerca o pretén un determinat recurs que, cas d'aconseguir-lo, implica la seva pèrdua per part d'un altre actor);
- ii. Que involucren com a element central els recursos socials escassos («recursos» en el sentit més ampli: tot el que és socialment valuat, sigui material, simbòlic o relacional);
- iii. I que generen enfrontament entre els actors involucrats, els quals, per a tal fi, mobilitzen políticament els interessos en presència, individuals i/o col·lectius.

Tres característiques de les quals es pot inferir que qualsevol aproximació al conflicte social ha de tenir en compte tant les causes estructurals que afavoreixen situacions conflictives en societat, com les seves dimensions observables o manifestacions. En aquest sentit, cal matisar que els conflictes, i recollim encara les observacions d'Aguilar, poden manifestar quatre dimensions. La primera dimensió es pot anomenar *conflicte polític*, i seria el nivell més accessible per a l'observador i, en conseqüència, per als mitjans de comunicació. Dins d'aquesta primera categoria, a més, es localitzen l'*acció política*⁵ i la *violència política organitzada*⁶.

Una altra dimensió, la segona, seria la del *conflicte d'interès*:

4. Els actors en controvèrsia perceben el conflicte com una situació de «suma zero» pel que fa als recursos —simbòlics o materials i que són escassos o socialment desigualment distribuïts— pels quals es pugna. Activitats conciliadores com la mediació estimulen un canvi de percepció sobre el conflicte tot afavorint una possibilitat de resolució que no suposi la derrota d'un dels bàndols enfrontats.
5. «Activitat sistemàticament legítima d'individus i de grups que cerquen interessos individuals i col·lectius utilitzant la xarxa institucional i en general —però no sempre— legal de l'ordre polític» (Aguilar, 2001: 182). Dins l'acció política s'ha de distingir dues categories més, que són característiques de qualsevol sistema democràtic lliberal: *a) la política institucional*, i *b) l'acció col·lectiva*. En aquesta darrera categoria s'inscriuen les mobilitzacions socials i la creació de xarxes associatives estables.
6. «Enfrontament directe i amb objectiu aniquilador entre els individus i grups en conflicte que emergeix un cop —segons la percepció dels participants— l'acció política o és impracticable o s'ha mostrat estèril, i que es produeix de manera premeditada i al marge de la política institucional» (Aguilar, 2001: 182). La violència política té dues variants: *a) la conspiració*, que es defineix com a violència organitzada i clandestina sense participació popular, i *b) la guerra interna* o violència política amb suport popular i que abraça la societat.

El conflicte polític es manifesta perquè, «prèviament», la societat ha generat situacions de joc de suma zero entre grups sobre la base de preferències i/o factors aleatoris i conjunturals, i d'interessos en el sentit fort de l'expressió (Aguilar, 2001: 182-188).

La tercera dimensió correspondria al *conflicte societari*: cada estructura social té manifestacions concretes de conflicte; és a dir, les formes d'organització social defineixen mapes diferents i propis de conflictes no exportables a altres societats.

I, finalment, la quarta dimensió del conflicte —com a categoria d'anàlisi— és la que es dona entre societats, entre Estats i nacionalitats sense Estat, etcètera. És el que es pot anomenar *conflicte macrosocial* i que abraçaria les tres dimensions anteriors.

A més, en tota relació de conflicte també s'ha de tenir en compte que es despleguen situacions de domini, de poder i d'estratègia. Els actors en pugna poden pretendre trobar obediència en els seus subordinats (domini); o bé exercir el domini o control de les relacions socials d'acord amb la consecució dels seus objectius (poder). Aquestes dimensions són tan importants per entendre la complexitat d'un conflicte, que alguns autors, com ara James Duke, han arribat a afirmar que «el corazón de la llamada teoría de conflicto, en verdad, no es el conflicto sino el poder» (citat a Lederach, 2000: 75). Però, també, i a banda del poder o del domini, cal tenir present que els actors enfrontats fan càlculs racionals sobre els avantatges, els recursos o els riscos que els pot suposar entrar en conflicte; és a dir, que pensen estratègicament.

Així doncs, pel que hem vist fins ara a l'hora d'apropar-nos a un conflicte com a categoria sociològica, s'han de tenir presents: 1) la dimensió (política, social o macrosocial) en la qual es dona, i 2) les relacions de poder, domini i estratègies que els actors hi despleguen.

Conflictes i mitjans de comunicació

Dèiem més amunt que el conflicte afecta tots els àmbits de la vida social. En conseqüència, és pertinent pensar que la comunicació —com a construcció social— també estarà travessada pel conflicte. La centralitat dels mitjans de comunicació en les nostres societats com a principal font per adquirir coneixement i experiències sobre el món⁷, justifica la preocupació de saber quin paper tenen la premsa, la ràdio, la televisió i qualsevol altre tecnologia comunicativa en la difusió dels conflictes.

I més si tenim en compte que diverses investigacions, com per exemple les d'Hèctor Borrat (1995) —demostrant que els diaris són actors polítics— o de Miquel Rodrigo (1991) —en referència al discurs sobre el terrorisme als mit-

7. «[...] los medios contribuyen a la construcción social de la realidad, especialmente de aquellos acontecimientos sociales de los que no se tiene experiencia directa, que son la mayoría» (Rodrigo, 1991: 69).

jans—, entre d'altres, o bé les elaborades entorn de la propaganda, han demostrat que els mitjans són testimoni i part dels conflictes socials sobre els quals informen. Tal com afirma Borrat (1995: 14) sobre el paper de la premsa en els conflictes:

Como productor de la actualidad periodística política, el periódico tiene que ocuparse de un flujo continuo y siempre renovado de conflictos noticiables. En ciertos casos, estos conflictos le ponen a él mismo en relación conflictiva con alguna de sus fuentes de información y/o con algunos de sus actores políticos sobre cuyas actuaciones procura informarse.

La intervenció dels *media* és important, fins al punt que una informació correcta o inadequada sobre un conflicte té implicacions en les diferents fases del desenvolupament d'aquest: pot afavorir-ne o no la manifestació o dimensió pública; contribueix a l'expansió; dificulta o col·labora en la gestió; impulsa o interromp la resolució, o, fins i tot, pot ser motiu de la reproducció del conflicte. Cal insistir —encara que sembli massa evident— que els mitjans no són apolítics, sinó que, com la resta d'actors socials, participen de la mateixa lògica de pugna política pels recursos i en funció dels seus interessos.

Així doncs, podem dir que, en la comunicació que els *media* fan dels conflictes, hem de tenir en compte que aquesta pot estar impregnada de la seva dependència estructural d'altres sistemes socials —econòmic, cultural, etcètera. Chomsky i Herman (1990: 242) afirmen que el «“propósito social” de los medios de comunicación es el de inculcar y defender el orden del día económico, social y político de los grupos privilegiados que dominan el Estado y la sociedad del país. Los medios cumplen este propósito de diferentes maneras: mediante la selección de los temas, la distribución de intereses, la articulación de las cuestiones, el filtrado de información, el énfasis y el tono, así como manteniendo el debate dentro de los límites de las premisas aceptables».

De la cita anterior s'infereix que els *media* s'inscriuen en una visió consensualista⁸ de l'ordre social, en definitiva, de reproducció de l'*statu quo*. Seguint aquest fil argumental, els *media* informarien del conflicte perquè, bàsicament, seria la novetat: una ruptura de la «normalitat» o estabilitat social. Aquesta aproximació al conflicte per part dels *media* deriva, primerament, en una explicació superficial de la realitat social sobre la qual informen:

Muchas veces los conflictos estructurales son explicados periodísticamente como si fueran meros conflictos coyunturales; muy pocas veces el periódico se ocupa de aquellos conflictos estructurales que por su propia configuración no aseguran el «interés» periodístico (en tanto que no generan hechos noticiables espectaculares) Borrat (1995: 24).

8. La forma de fer informació —que impulsaria la propietat del mitjà— es regeix per un *model consensualista* que es manifesta en *els filtres que ha de superar la informació* (descrits al model propaganda de Chomsky i Herman); les *rutines de producció*, i l'*apel·lació a l'objectivitat en la producció de notícies* (que es pot apreciar als llibres d'estil dels mitjans).

En segon lloc, deriva en una visió negativa del conflicte tot associant-lo només a destrucció, violència, etcètera i oblidant que és una categoria amb contribucions positives per a la mateixa estabilitat de les societats. Giner (1995: 64), amb relació a aquesta qüestió, afirma el següent:

Ciertas formas de conflicto y antagonismo son necesarias para el mantenimiento de la identidad y las fronteras de cada grupo social. En primer lugar, el conflicto aumenta la cohesión del grupo en liza en muchos casos. Tanto es así que hay grupos que no existirían si no vivieran en conflicto o en peligro del mismo, real o imaginario.

I, en tercer lloc, en tendir a la reproducció de l'ordre social existent i en informar superficialment, els mitjans poden apaivagar dinàmiques de canvi de pràctiques socials estimulades pel conflicte o que puguin derivar del conflicte⁹.

Atès tot el que hem exposat, es pot deduir que els *media*, en tant que actors en els conflictes sobre els quals informen, poden caure en les seves cobertures en situacions d'abús de poder, de desplegament de domini i d'estratègies discursives per garantir els privilegis o interessos propis o els del grup afí. Dit d'una altra forma: si els mitjans són, al capdavall, reproductors de l'ordre social, en les seves informacions s'han de poder detectar indicis d'aquesta pràctica de domini o reproducció.

L'enfocament crític de l'anàlisi crítica dels discurs proposa eines per poder analitzar les informacions que ens arriben des dels mitjans de comunicació.

L'ACD: un enfocament crític

Fins aquí hem apuntat que la realitat social és conflictiva i que els mitjans de comunicació poden fer un paper en l'escalada o en la distensió dels problemes sobre els quals informen. A més, hem assenyalat que el model periodístic impulsat des de la propietat del mitjà parteix d'un principi consensual de l'ordre social, fet que per extensió té repercussions sobre l'exercici dels professionals que han d'informar dels conflictes, sobretot en les situacions en què els interessos materials o simbòlics de la propietat del mitjà es poden veure afectats.

Consideracions que són encara més importants si atenem al fet que el discurs dels *media* té un paper central en les societats actuals en els processos discursius de (re)producció i permanència d'estructures de domini o de poder. Siegfried Jäger (2003: 68) expressa la centralitat del discurs en la societat de la manera següent:

En tanto que «agentes de conocimiento (válido en un determinado lugar y en un determinado momento)», los discursos ejercen el poder. Son ellos mismos un factor de poder, ya que son capaces de inducir comportamientos y de gene-

9. Tot i que la relació entre canvi social i conflicte no és clara, hi ha consens a acceptar que el conflicte és un element necessari per concebre els canvis en les societats.

rar (otros) discursos. De este modo, contribuyen a la estructuración de las relaciones de poder en una sociedad.

Així doncs, podem dir que l'estudi del discurs dels *media* té importància perquè aquests són una institució social de producció i reproducció d'ideologia i perquè els seus propietaris formen part de les elits polítiques i econòmiques d'un país o —com a resultat de la globalització— d'elits transnacionals. La propietat, suggereixen en Chomsky i en Herman, imposa que el discurs públic dels diaris, televisions, etcètera tendeixi a «complaire» els interessos dels seus propietaris. En definitiva, com hem apuntat als apartats anteriors, els mitjans de comunicació serien instruments generadors de consens social i difusors, en part, dels discursos de les elits socials.

Un exemple, el trobem a l'estudi sobre la presència del discurs racista als mitjans de comunicació de Van Dijk (1997: 99), que arriba a la conclusió següent:

Los medios de comunicación no se limitan a expresar, reflejar o diseminar opiniones étnicas, sino que las mediatizan activamente, tanto entre las propias y diversas elites de poder como entre las elites y el público, y (re)interpretan autónomicamente, (re)construyen y las (re)presentan y, por lo tanto, contribuyen personalmente tanto a su producción como a la construcción del consenso étnico que conforma las ideologías y prácticas racistas de nuestra sociedad.

És pertinent deduir que allò que Van Dijk comprova en el cas del racisme, pot reproduir-se en altres situacions de conflicte social com en unes eleccions, en la informació de vagues o manifestacions, sobre el terrorisme, etc. El mateix Van Dijk (1995: 70-71) resumeix de la manera següent la centralitat del discurs dels *media* en la (re)producció de situacions de domini discursiu:

1. El discurso de información pública aporta las condiciones principales para la reproducción y la construcción del conocimiento en la mayoría de culturas y sociedades industrializadas.
- [...] 3. Las organizaciones mediáticas participan en esta estructura de poder. Dentro de unos márgenes flexibles de posible desacuerdo u oposición, los medios de comunicación reproducen generalmente este sesgo de conocimiento. Los medios de comunicación (junto con, p. ej., la enseñanza pública) pueden considerarse al respecto como la división simbólica o la «voz» de la estructura de poder.
- [...] 5. En lugar de «transmitir» las creencias dominantes directamente, los medios de comunicación construyen una estructura interpretativa. [...]
6. No obstante, el proceso de producción ideológica no es unilateral. No sólo se dirige del poderoso al público en general a través de los medios, ya que la elaboración de consentimiento puede también implicar una orquestación de disconformidad que refleja la estructura de poder. [...].

En aquest sentit, tota investigació que s'inscriu en l'enfocament de l'ACD es preocupa per dotar de rellevància pràctica els resultats als quals arriba. No pot

ser d'una altra manera, en ser un dels objectius de l'ACD fer que els usuaris del llenguatge siguin competents en la detecció de les estructures de domini, poder i desigualtat que es despleguen en les relacions discursives. Una d'aquestes estructures de domini discursiva es desplega en les situacions de conflictes polítics i en els socials, com ara les guerres. La voluntat de fer competents en el discurs públic els usuaris en situació de «desavantatge» explicita un compromís ideològic o de solidaritat amb els grups dominats ideològicament o socialment. Tal com afirma Van Dijk (2003b: 144) amb relació als objectius socials de l'ACD:

La investigación mediante el ACD combina lo que, de forma tal vez algo pomposa, suele llamarse «solidaridad con los oprimidos» con un actitud de oposición y disidencia contra quienes abusan de los textos y las declaraciones con el fin de establecer, confirmar o legitimar su abuso de poder. A diferencia de otros muchos saberes, el ACD no niega sino que explícitamente define y defiende su propia posición sociopolítica. Es decir, el ACD expresa un sesgo, y está orgulloso de ello.

L'ACD es «crític», entre altres qüestions, a causa de la dissidència amb el discurs hegemònic present en les ciències socials, que insisteixen en la possibilitat d'excloure de les seves anàlisis el biaix ideològic de l'investigador. L'ACD, en explicitar-lo, fa seu el compromís de doblar els esforços en la solvència metodològica i en la rigorositat de la investigació i dels resultats. D'altra banda, precisament el compromís amb els «oprimits» obliga a fer que l'exposició dels resultats o la seva explicació s'allunyi de la tradicional retòrica i obscuritat de les investigacions en ciències socials. Dit d'una altra forma, la dimensió pràctica dels treballs que fan servir l'enfocament de l'ACD rau en la voluntat de ser comprensibles pels grups amb els quals se solidaritzen.

D'altra banda, tot i tenir un objectiu comú, l'ACD no s'inscriu en una única disciplina. El principi rector de l'anàlisi crítica del discurs és la diversitat metodològica, encara que hi hagi pautes comunes, i la transversalitat amb altres disciplines. L'objectiu final de l'ACD és rebaixar les sitges entre les disciplines. Segons Meyer (2003: 42):

Si consideramos las distintas actitudes existentes en el seno del ACD, [...] observamos que, en conjunto, han adoptado elementos teóricos de muy distinto origen. Además, no existe ningún punto de vista teórico guía que se utilice de forma unánime en el campo del ACD, y tampoco los protagonistas del ACD progresan siguiendo las mismas pautas desde el área de la teoría al campo del discurso para regresar luego a la teoría.

Es tracta, sobretot, d'un posicionament que té com a principi una aproximació crítica al text, però que integra i anima la incorporació de diferents instruments a les seves anàlisis. Meyer (2003: 35) ho aclareix de la manera següent:

Por regla general se acepta que el ACD no debe entenderse como un método único, sino más bien como un enfoque, es decir, como algo que adquiere consistencia en varios planos, y que, en cada uno de sus planos, exige realizar un cierto número de selecciones.

És a dir, tot i el que es pugui pensar, els estudis de l'ACD fan servir les teories i mètodes lingüístics, però no es tracta només d'anàlisis lingüístiques. L'orientació preminent de l'ACD vers els problemes l'empeny a fer servir tots els elements, metodològics o teòrics, que estiguin al seu abast per comprendre'ls i analitzar-los críticament:

- a) La interdisciplinariada se situa en varios planos: en la teoría, en el propio trabajo, en los equipos de investigación y en la práctica. [...]
- b) Tanto la teoría como la metodología son eclécticas, esto es, se incorporan las teorías y los métodos que resultan útiles para comprender y explicar el objeto sometido a investigación. [...]
- c) El objetivo es la práctica. Los resultados deberían quedar a disposición de los expertos de los diferentes campos y, como segundo paso, aplicarse con el fin de cambiar ciertas prácticas discursivas y sociales» (Ruth Wodak, 2003: 109).

D'altra banda, el discurs com a mitjà de dominació o perpetuació de pautes de poder és la preocupació compartida pels investigadors inscrits en l'enfocament de l'ACD. Un discurs que es concep com el producte d'una acumulació històrica que es produeix en un marc social determinat. «[...] La noción de contexto es crucial para el ACD, ya que explícitamente incluye elementos sociopsicológicos, políticos e ideológicos y, por tanto, postula un procedimiento interdisciplinar» (Meyer, 2003: 37). La noció de *context* suposa que l'ACD es preocupa per la relació entre el llenguatge i la societat, una relació que la concep com de mediació.

A més, les diferents consideracions entre els investigadors de l'ACD proposen diferents enfocaments creatius. Així, es troben des de les consideracions de Van Dijk, que defineix el discurs com a «esdeveniment social»; passant pel constructivisme de Jäger, que veu en el subjecte que actua socialment el vincle entre el discurs i la realitat (Meyer, 2003: 43); fins a les posicions de Fairclough, que se centra en el conflicte considerat des de la tradició marxista:

[...] trata de detectar sus manifestaciones lingüísticas [las del conflicto] en los discursos, en particular los elementos de dominación, diferencia y resistencia (Meyer, 2003: 46).

L'anàlisi del discurs dels mitjans sobre els conflictes socials és important perquè ajuda a revelar quines estructures de poder es reproduïen en la informació sobre un conflicte; a quins col·lectius socials marginen; quina distribució de rols socials es fan en la (re)construcció del problema, etc. Una mala comunicació dels conflictes pot tendir només a la informació de les solucions preferides pel grup amb el qual s'identifica el mitjà, i d'aquesta forma dificul-

tar la visualització d'alternatives. És a dir, que el discurs dels mitjans *media* pot dificultar o facilitar solucions preferents o preferibles en la informació sobre un conflicte.

Fins aquí hem descrit els dos posicionaments analítics —teoria dels conflictes i ACD— que hem fet servir en aquesta investigació sobre el discurs i el posicionament que *El País* va tenir sobre els fets entorn i derivats dels atemptats contra els EUA de l'11 de setembre del 2001. És ara el moment d'exposar-ne els resultats concrets.

Estudi empíric: el posicionament ideològic d'*El País* sobre els atemptats de l'11-S a partir de l'estudi dels seus editorials

Per conèixer, de manera complexa, el posicionament ideològic del diari, vam procedir a la reconstrucció del *tipus d'esdeveniment*¹⁰ del qual parteix *El País* en editorialitzar sobre l'11-S. Un marc interpretatiu de referència sobre el qual descansa en la necessitat de conèixer el *triangle del conflicte*¹¹ i el *perfil ideològic*¹² que fa servir el diari.

10. Representació mental que es fa l'actor sobre el conflicte i que li serveix per avaluar tant els altres actors implicats, com la manera com s'ha de desenvolupar i resoldre el problema. En aquest procés, l'actor desplega categories ideològiques d'avaluació, com ara els seus objectius, els interessos i la posició dins del grup, entre d'altres.
11. El *triangle conflictual* consta de tres vèrtexs d'anàlisi: 1) *Els actors*. És fonamental saber qui està involucrat en el conflicte i la seva influència o importància social o dins del grup al qual pertany. Però igual d'important és saber la ideologia que regeix les seves decisions, valors i actuacions en el conflicte. 2) *El procés*. Qualsevol conflicte és un procés; és a dir, no és una situació estàtica, sinó que té les seves pròpies dinàmiques. Evoluciona contínuament; fins i tot quan hi ha estancament o col·lapse hi ha canvi. Així doncs, en aquest segon vèrtex del conflicte s'ha posat atenció a les fases i a l'evolució per les quals travessa el problema. És a dir, a la dinàmica del conflicte. 3) *El problema*. El problema és el resultat d'una interacció constant entre els actors i el procés. El desenvolupament del conflicte comporta l'aparició o desaparició d'actors; el canvi en les percepcions del conflicte; l'eclosió de problemes nous o secundaris derivats del principal; estancaments o col·lapses; desgast dels actors, etcètera (fem servir les teories de J. Lederach recollides en la «documentació grisa» del Seminari de Educació para la Paz — APDH).
12. El perfil ideològic del diari s'ha construït a partir de l'anàlisi de les macroproposicions que *El País* desplega en el discurs jutjant o emetent conclusions pragmàtiques (fórmules ètiques d'actuar), a partir de les quals el diari interpreta el conflicte sobre el qual editorialitza. A diferència del tipus d'esdeveniment, ens dóna una aproximació «macro» sobre el seu punt de vista sense possibilitats de conèixer interessos concrets o informació de més detall. Aquesta eina metodològica ha estat desenvolupada per en Xavier Giró a la seva tesi doctoral: Xavier Giró (2000). *Nacionalisme i identitat als editorials de la premsa diària publicada a Catalunya des de la transició fins al govern del PP (1977-1996)*. En la seva tesi, Giró sintetitza de la manera següent el perfil ideològic del diari: «*El País* és un diari estatal que es publica en castellà, tret d'un suplement setmanal que a Catalunya es fa en català. *El País* pot ser definit com un diari del corrent liberal d'esquerra, defensor sobretot de l'estabilitat política i social; moderadament monàrquic; molt favorable al desenvolupament de l'Estat de les autonomies, partidari de la unitat espanyola i, per tant, de l'encaix de Catalunya en l'Estat. Entén que des de 1977 l'autodeterminació ja s'exerceix cada cop que hi ha eleccions. És crític amb el discurs i la pràctica política de CDC i del govern de Jordi Pujol i, en general, es manifesta favorable al reconeixement del català i del castellà com a llengües cooficials» (p. 159).

A partir d'aquests dos instruments, vam poder conèixer quin havia estat el *posicionament polític del diari en el conflicte derivat dels atemptats de l'11 de setembre del 2001*. Amb l'elaboració del perfil ideològic d'*El País* es van poder revelar els seus objectius globals estratègic-discursius al voltant dels atemptats de l'11 de setembre del 2001 i els successos derivats. El perfil d'*El País* davant els atemptats, es pot sintetitzar de la manera següent:

El País es partidari d'una resposta militar contra Bin Laden i els talibans —que són descrits com a membres del terrorisme internacional. No obstant això, el diari no descarta i presenta la col·laboració política i l'espionatge com a solucions òptimes per garantir la seguretat i l'ordre internacional. D'altra banda, *El País* presenta la resposta als atemptats com una acció en legítima defensa, correctiva i necessària. En definitiva, una prova de força que ha d'evitar noves «rebel·lions» violentes de determinades regions del planeta. A criteri del diari, la col·laboració d'Espanya en el conflicte i en la coalició internacional antiterrorista és fonamental, d'una banda, a causa de l'experiència acumulada en la lluita contra el terrorisme d'ETA, i, de l'altra, pels avantatges que Espanya en pot obtenir per asfixiar el grup armat. Per últim, *El País* també està preocupat per les repercussions que els atemptats han tingut i poden tenir en les economies, sobretot, occidentals i exigeix accions per garantir l'estabilitat dels mercats.

Els principis rectors o axials ideològics que el diari desplega en l'estratègia discursiva global es resumeixen en les proposicions següents, que s'infereixen de l'anàlisi del triangle del conflicte que es pot reconstruir a partir dels editorials d'*El País*:

- Els atemptats contra els EUA són un cop al sistema polític i econòmic d'Occident [un cop contra la civilització occidental].
- La resposta als atemptats és en legítima defensa.
- La resposta als atemptats és necessària per evitar nous atacs contra Occident.
- Els atemptats han evidenciat un problema de seguretat mundial/global.
- Els agressors i els seus col·laboradors han de ser castigats.
- La guerra contra l'Afganistan [contra el terrorisme] és legítima, justa i necessària.
- La intervenció a l'Afganistan també té un component humanitari.
- El nou enemic de les democràcies occidentals i del món és el terrorisme internacional.
- El terrorisme internacional és difús, dispers geogràficament, religiós, extremista, fanàtic, sense fre moral en l'ús de la violència, i amb un accés relativament fàcil a armes de destrucció massiva.
- El conflicte entre palestins i israelians té un efecte contaminant global.
- La solució preferible és una coalició internacional contra el terrorisme que també negui terrorismes regionals com el d'ETA.
- La coalició contra el terrorisme ha de comptar amb la participació de països islàmics, no ha de ser només occidental (aliances *contra natura*).

- Espanya ha de participar en la lluita contra el terrorisme global.
- S'ha de garantir l'estabilitat econòmica del sistema.
- Després de la contraofensiva, el món ha de ser més segur, però no menys lliure.
- S'han de corregir els desequilibris i les injustícies que genera una globalització asimètrica: els terroristes reben suport a partir de les situacions de pobresa i injustícia.

Un cop revelat el perfil ideològic del diari i els principis rectors del discurs sobre l'11-S, ens vam centrar en l'objectiu de *desvelar el contingut implícit* dels editorials escrits pel diari durant la primera fase del conflicte de l'11-S, des del dia dels atemptats fins al del bombardeig de l'Afganistan. Per fer-ho, es va procedir a una anàlisi de primer nivell ampliat —tot explicitant els temes de cada paràgraf, com també les implicacions i pressuposicions¹³ importants detectades als textos. El material resultant va ser l'argamassa que es va fer servir en la recreació del perfil ideològic del diari i el triangle conflictual.

Així, un cop revelat el contingut implícit, es va poder *analitzar el tipus d'esdeveniment que tenia El País sobre el conflicte de l'11-S*. Es va procedir a la reconstrucció del triangle del conflicte: actors, procés i problema. A més, en la descripció dels *actors*, el diari va desplegar les màximes del quadrat ideològic de Van Dijk i va establir una nítida distinció entre un Ells i un Nosaltres. El *Nosaltres* representa, sobretot, el bloc occidental, que és presentat globalment com a víctima del conflicte —tant pels atemptats de l'11-S com per la hipotètica amenaça de nous atacs. Ben al contrari, a l'*Ells* quedaven inscrits dues menes d'actors. El primer bloc el formaven els *aliats no occidentals* del Nosaltres; el segon, quedava integrat per l'*enemic terrorista*.

La representació del Nosaltres

En la interpretació i descripció dels atemptats de l'11-S el diari va definir, entre d'altres, les coordenades sobre quins eren els atacants i qui els atacats, tenint en compte, a més, que amb la definició de les identitats o dels grups en controvèrsia també s'influeix en els límits o la natura que se li adjudicava al conflicte. La construcció d'un Nosaltres ideològic es va poder detectar en els editorials per mitjà de la presència explícita d'un «nosaltres» discursiu, com per exemple: «[3.1] El ataque terrorista, no nos confundamos, lo es a la esencia de nuestra civilización política [...]». Però també en totes les partícules on s'apreciaven remissions a

13. Entenem per *pressuposició* les creences o informacions que l'autor o parlant dona per certes o sabudes i aboca al text sense ànim de ser discutides o demostrades. Són un tipus de contingut implícit inferit del discurs, és a dir, una modalitat d'allò que anomenem implicacions. En canvi, les *implicacions*, i fent servir les paraules de Verschueren (2002: 79), diríem que són el «significado implícito que puede ser inferido de una forma de expresión lógicamente» (*sic.*). És a dir, la informació que es pot localitzar immediatament d'una expressió més enllà de la literalitat —sense necessitat de fer servir coneixements externs al text. En aquest apartat indicarem les proposicions implicades per mitjà de [I] i les pressuposades amb [P].

la primera personal del plural, com per exemple: «[2.3] Toda insistencia en este sentido es poca en las sociedades multiculturales en las que *vivimos*.»

Un altre element que es va tenir en consideració són les etiquetes col·lectives que definien identitats culturals o polítiques transversals a diferents regions del món per mitjà de, per exemple, «Occident», «occidental», etcètera. D'altres, com ara «europeos» o «ciudadanos», formaven part del Nosaltres, però definien actors concrets propers (com ara Espanya o els mateixos governs europeus). Per finalitzar, el joc d'inferències —implicacions i pressuposicions— extretes de cada proposició completaven el conjunt d'instruments que van servir per reconstruir de la visió del Nosaltres que desplegava *El País*.

Pel que fa als atemptats de l'11-S, *El País* defineix un Nosaltres al qual se li assigna el rol de *víctima* de l'agressió¹⁴ dels atacs a les Torres Bessones i al Pentàgon. Un actor col·lectiu que consta de les característiques següents:

Occidental

El diari va assignar a l'actor agredit una dimensió civilitzadora o cultural que el definia i distingia dels atacants. Un conjunt de normes i valors dels quals participaven Espanya i *El País*, i que es dedueixen d'algunes de les proposicions que va desplegar el diari:

- Golpe a nuestra civilización (12-9-2001).
- [3.1] El ataque terrorista, no nos confundamos, lo es a la esencia de nuestra civilización política [...] (12-9-2001).
- [2.1] CONTRA OCCIDENTE. Si se confirman las sospechas, EEUU ha sido el blanco por ser la mayor potencia del mundo, el país de referencia de Occidente y su modo de vida, y el aliado por excelencia de Israel (16-9-2001).

Democràtic

Segons es va inferir de l'anàlisi dels editorials del diari, els membres del Nosaltres disposen de sistemes de valors polítics equitatius i fonamentats en la justícia, que tenen la seva expressió estructural en sistemes democràtics:

- [1.4] En definitiva, contra todos los que compartimos unos mismos principios democráticos que tanto costó conseguir en nuestro país (12-9-2001).
- [10.3] Ahora bien, tales medidas no deben reducir nuestras libertades cívicas. [10.4] Infringir el derecho a la intimidad y el secreto de las comunicaciones, por ejemplo, socavaría la fortaleza de nuestras democracias liberales (16-9-2001).
- [7.9] Pero Bush sabe que está muy acompañado: de todos los que, desde cualquier profesión religiosa o laica, creen en la tolerancia y la libertad. [7.10] La defensa de estos valores hacía necesaria una respuesta (8-9-2001).

14. A l'estudi que es va fer sobre els diferents actors que configuren el Nosaltres, s'aprecien diverses gradacions sobre la consideració general de víctimes. Així, els nord-americans són víctimes directes, ben al contrari que els europeus, que només ho són potencials. La condició de víctima va justificar una dimensió del conflicte per la qual es legitimava una resposta i defensa global del bloc del Nosaltres.

Amenaçat / vulnerable

El País va maximitzar la condició de víctima del Nosaltes en suggerir que els atacants van explicitar —amb l'agressió— l'amenaça constant a què estan exposats Occident i els occidentals, el grup cultural amb el qual s'identificava el diari. D'aquesta forma, a més de ser amenaçat, el Nosaltes/Occident era representat com una víctima constant al món, objectiu de tota mena de agressions potencials:

- [3.4] Ello no haría sino realimentar la dinámica de agravios contra Occidente (13-9-2001).
- [2.2] Los terroristas han querido poner de relieve no sólo la vulnerabilidad del gigante, sino del conjunto de Occidente, de sus democracias y de su sistema de vida a través de un impacto mediático sin precedentes (16-9-2001).
- [7.2] Es un imperativo evitar que la gran coalición contra el terrorismo sea percibida como un ataque del Norte contra el Sur, lo que generaría una ola de odio contra EEUU y el conjunto de Occidente (16-9-2001).
- [5.3] La dimensión global del asalto planeado por EEUU en legítima defensa puede tener consecuencias imprevisibles; pero evitar una confrontación que nos atañe a todos enviaría al submundo del terror una inequívoca señal sobre la inanidad occidental para protegerse de su amenaza (22-9-2001).

Solidaritat interna

Els atemptats de l'11-S van posar de manifest els canals i els lligams de solidaritat interna que hi havia dins del bloc occidental, el nucli dur del Nosaltes definit pel diari:

- [1.2] Los aliados han dado prueba del mayor grado de solidaridad al considerar que este ataque lo ha sido contra todos, aunque conservan su libertad de acción (14-9-2001).
- [3.3] Europa está contra Estados Unidos, y Nueva York es un poco de todos (17-9-2001).

Xenòfoba però plural / multicultural, però també...

El diari va definir les societats occidentals com a plurals o multiculturals, qüestió que implicava la presència de diferents cultures en convivència. No obstant això, aquesta circumstància no comporta tolerància *per se*, ja que *El País* reconeixerà que en la societat occidental i en l'espanyola, com a mínim, hi ha subjacent un ideari xenòfob:

- [6.5] Con una creciente y necesaria inmigración, lo ocurrido puede alimentar una xenofobia ya demasiado presente entre nosotros (16-9-2001).
- [2.3] Toda insistencia en este sentido [no es una guerra contra el Islam] es poca en las sociedades multiculturales en las que vivimos (8-10-2001).

Just i solidari

Tot i la xenofòbia que semblava haver-hi sota la pell de les societats occidentals, el Nosaltres va ser presentat com un actor preocupat per la situació del conjunt del planeta:

- [11.3] Este mundo no puede seguir acumulando las injusticias y que sigan creciendo las diferencias, ya abismales, entre los ricos y los pobres (16-9-2001).
- [4.5] La coalición contra el terror, en este sentido, debería ser también el comienzo de un proceso para repensar un nuevo orden internacional que conceda mayor protagonismo a países que estando en contra de las acciones terroristas pueden ver en ellas una cierta reivindicación de sí mismos (9-10-2001).
- [6.3] Es imperativo que Occidente haga buena esta idea, cuyo corolario inmediato son acciones claras —comida, refugio, asistencia— en beneficio de la gran mayoría de los afganos (9-10-2001).
- [3.4].a El lado justo es el de la coalición contra el terrorismo [P] (11-10-2001).

Amb un sistema econòmic i liberal

Una altra característica que *El País* va destacar del Nosaltres fou el sistema econòmic pel qual es regia i del qual es manifestava partidari:

- [3.5] Las amenazas globales requieren respuestas globales, y si se construye una gran coalición internacional contra el terrorismo, también hay que impulsar otra económica contra la recesión (18-9-2001).
- [5.3] Ello no significa el fin de la disciplina macroeconómica, que debe exigirse de nuevo en cuanto la economía vuelva a la senda del crecimiento, pero permitiría aplicar las políticas anticíclicas, como siempre ha hecho con pragmatismo EEUU (18-9-2001).

Amb el millor dels sistemes coneguts

El sistema polític, cultural i econòmic del Nosaltres és el «menys dolent» dels que es coneixen —segons el diari— i a més és presentat com una modernitat amb caràcter fins i tot alliberador:

- [5.4] Más allá del fracaso de los servicios de seguridad de la superpotencia, más allá incluso de la ignominiosa muerte de tantos inocentes, los atentados han puesto brutalmente de manifiesto que un puñado de psicópatas resueltos puede hacer tambalearse los cimientos del orden menos malo que conocemos (22-9-2001).
- [3.3] El simplismo de su argumentación no le resta eco en un universo que se considera preterido y cuya idea de modernidad difiere abismalmente de la occidental (9-10-2001).
- [3.2] Su imaginaria religiosa, evocadora de la furia de algunos pasajes del Corán, y su referencia a «80 [sic] años de humillación y desgracia» encajan con el sentido de acoso de quienes se ven amenazados por una modernidad en manos de EEUU y el capitalismo occidental (11-10-2001).

El País s'identificarà amb aquest bàndol, que en termes globals és presentat, a més de com a víctima, de manera positiva. D'altra banda, aquesta categoria no és monolítica i s'hi inscriuen un conjunt d'actors que comparteixen els ítems assignats al Nosaltres o hi són propers. Cal destacar, a més, que el diari col·locarà els mals exemples o les dissidències dins del grup a mig camí entre els dos blocs; és a dir, que hi ha actors del Nosaltres que, sense deixar de pertànyer al grup, a causa de les seves actuacions haurien de formar més aviat part de l'Ells. Tant la diversitat d'actors com les dissidències d'alguns actors, es poden apreciar en el quadre que expressa el mapa d'actors de l'11-S segons *El País* [vegeu més avall].

La representació de l'Ells

A l'apartat del Nosaltres s'ha pogut veure una construcció d'un actor col·lectiu en el qual es van inscriure altres d'individuals que, tot i les seves particularitats, no eren contradictoris amb el perfil global del bloc. Pel que fa a l'Ells, no es pot dir el mateix.

De l'Altre, allò que és principal és que no som Nosaltres. Un bloc en el qual s'ha de distingir entre els «aliats» i els que no són amics. L'Ells enemic es va descriure com un reflex negatiu de les característiques del Nosaltres. El diari va desplegar el quadrat ideològic tot maximitzant les característiques negatives de l'enemic i va construir un antagonista del Nosaltres, el grup afí al mitjà. Vegem, breument, quina va ser la construcció de l'enemic, en ocasions deformada, i en la qual es van desplegar certs tòpics.

L'Ells enemic

En l'anàlisi de la construcció de l'enemic, hi va tenir un paper important el contingut implícit localitzat en l'anàlisi dels articles editorials. *El País* va presentar i abocar en els editorials un conjunt de pressuposicions que mostraven part del marc de significat ideològic, prejudicis i creences, i que li va servir d'eix d'aproximació a l'anàlisi del conflicte i dels actors implicats. Com s'ha avançat abans, algunes de les característiques dels atacants van ser inferides de la presentació explícita que el diari va fer del Nosaltres. Pressuposicions i implicacions suggestionaven visions sobre l'Altre intoxicades dels prejudicis amb els quals *El País* es va aproximar als fets de l'11-S.

Altres característiques dels atacants s'inferien de la descripció de l'atac. L'estudi de l'*Ells enemic* era cabdal perquè va permetre detectar com es presentava també el problema, i fins i tot apreciar si el diari era capaç de proposar opcions de solució diplomàtica al conflicte. És a dir, que, si l'agressor era presentat com un fanàtic i un integrista, el procés tendria a presentar una resolució del problema per la via de la força, i viceversa. L'enemic serà demonitzat, presentat com un boig irracional i, en definitiva, contrari als valors pels quals es regeix Occident. La proposta de solució que el diari va perfilar per al problema derivat de l'11-S va ser de suma zero: acabar amb qualsevol manifestació de l'*Ells enemic*.

D'altra banda, vam detectar dues parts en el procés de construcció de l'enemic a partir dels editorials d'*El País*. Un primer moment en el qual encara no es coneixia la identitat dels autors dels atemptats i que, tot i així, el diari va definir un perfil amb les característiques principals de l'enemic a partir, sobretot, dels efectes dels atacs de l'11-S. En la primera fase, el diari es va limitar a qualificar l'Altre amb l'adjectiu de *terrorista*, i no es va percebre, en els editorials analitzats, un intent d'anàlisi. Una distància crítica que és important perquè, en paraules del periodista i professor Ramón Reig (2000: 167):

Hemos de afirmar que el concepto «terrorismo» no es periodístico sino político. El periodismo se hace eco con frecuencia de los conceptos que otros aplican (aunque también inventa conceptos y giros) y éste es un caso claro ya que el terrorismo es una palabra con significado distinto según el lugar donde se produzcan los hechos.

En la segona fase, l'enemic té noms i cognoms —Bin Laden i els talibans—, i bona part dels atributs que es van registrar per a l'enemic anònim de la primera fase són desplegats i singularitzats en la segona. En resum, sobre l'enemic, globalment, podem dir que *El País* dirà el següent:

Ha canviat

No es tracta dels soviètics ni d'una altra potència. La «novetat» de l'Altre afavoria lectures que podien contribuir a maximitzar la percepció d'amenaça, a més d'implícit fórmules diferents de defensar-se o de respondre a les agressions:

- [4.4].i El Enemigo de EEUU y de los aliados ya no es Rusia (antigua URSS) [I] (12-9-2001).
- [11.1].i El principal enemigo de EEUU no son posibles Estados Gamberros [I] (12-9-2001).

Nou terrorisme

L'agressió de l'11-S va ser definida pel diari, entre altres formes, com un «atemptat terrorista». De fet, «terrorisme» i «enemic» es van fer servir com a sinònims en l'estratègia discursiva global del diari. No obstant això, el diari el deixarà de presentar com un fenomen de «baixa intensitat» per afirmar que l'atac als EEUU ha posat de manifest la capacitat d'infligir terror que ha adquirit el terrorisme. Un terrorisme que obligava a repensar les polítiques i estratègies de defensa contra l'amenaça que suposa. Tot i ser no convencional, les fórmules més efectives en la lluita contra «el terror», ens dirà *El País*, seran les tradicionals, en detriment de l'excés de confiança en les noves tecnologies:

- [8.3]+[8.4]=[8.x].i La lucha antiterrorista en EEUU es efectiva [contra las formas conocidas de terrorismo] [P] (13-9-2001).
- [8.5].i La prevención debe poner el acento en las posibilidades criminales de la audacia y el fanatismo de los terroristas [I] (13-9-2001).
- [4.2]+[4.3]=[4.x].i No se puede responder a la agresión como si proviniese de una guerrilla o terrorismo convencionales [I] (16-9-2001).

La novetat, d'altra banda, també suposa un cert desconeixement sobre el fenomen, alhora que comporta una representació de l'enemic amb les característiques següents:

Més perillós

L'estratègia discursiva general d'*El País* va tendir a presentar el terrorisme com la principal amenaça de la humanitat. Per fer-ho, va fer servir fins i tot hipèrbols, com ara «hiperterrorismo», que maximitzaven la potencial perillositat de l'enemic, com també la seva novetat:

- [6.1]+[6.2]=[6.x].i El nuevo terrorismo global es más peligroso que las formas de terrorismo conocidas hasta ahora [I] (12-9-2001).
- [11.5].b Los terroristas hubieran utilizado armas nucleares de haberlas tenido [P] (12-9-2001).
- [12.1].i Los agresores son hiperterroristas [I] (12-9-2001).
- [2.1].i Los autores de la agresión contra EEUU provocaron un holocausto [I] (19-9-2001).

És «el mal»

El País, en nombrosos editorials, va afirmar que s'havien d'evitar lectures maniquees del conflicte. No obstant això, d'aquesta consideració quedaran exclòs els autors de l'agressió i els seus col·laboradors, que seran descrits com «el terror». En definitiva, l'enemic és «el mal» o «la injustícia» que ha de combatre el «bàndol dels justos»: [3.4].a «El lado justo es el de la coalición contra el terrorismo» [P] (11-10-2001).

Fanàtics

Les motivacions dels agressors es van explicar d'una manera simplista, fins al punt de presentar-les com, bàsicament, una alteració de la conducta, una patologia. Els agressors, a més de ser uns «bojos» o «dements», són també audaçs. La descripció no va indagar sobre les causes que van motivar les atrocitats de l'11-S. D'aquesta forma se suggestionava una lectura per mitjà de la qual s'obscurien les motivacions polítiques dels terroristes —tot i la brutalitat dels seus actes—, i es va posar l'èmfasi en els individus tot presentant-los com alienats:

- [1.2].i El agresor es audaz y fanático [I] (12-9-2001).
- [6.3] Evitarlo [un desastre humanitario con los afganos] cargaría a la comunidad internacional de nuevas razones frente a los fanáticos (18-9-2001).
- [5.4].i Los agresores son un puñado de psicópatas resueltos [I] (22-9-2001).
- [7.2].i Los terroristas son unos paranoicos [I] (27-9-2001).
- [1.1].i Los terroristas del 11-S son unos dementes [I] (28-9-2001).

No és occidental

La representació de l'atac com un «cop a la nostra civilització» possibilitava que es despleguessin múltiples implicacions potencials. Una d'aquestes era la idea que els agressors, necessàriament, no compartien, com a mínim, els valors

occidentals. En suggerir que l'enemic es regia per normes o valors no occidentals o diferents als occidentals, s'afavorien mirades cap altres cultures o grups humans:

- [1.4].d Los agresores no comparten «nuestros» principios democráticos [P] (12-9-2001).
- [3.1].ii Los agresores probablemente no son occidentales [I] (12-9-2001).

Grups que, sobretot, semblaven regir-se —segons el diari— pel dogma...

Religió i sense limitacions morals

El País presentarà un enemic que sembla caminar agafat de la mà del fanatisme o la bogeria, i del dogma religiós, de la fe extrema. I totes dues consideracions, oposades a la racionalitat. Els terroristes no tenen límits morals. La perillositat de l'agressor es va magnificar en desposseir-lo d'un cos de valors pels quals regir-se. La pressuposició, o prejudici, del diari es va basar en les conseqüències dels atemptats de l'11-S i en l'elevat nombre de morts civils.

- [9.3].b El terrorismo de raíz religiosa no tiene freno moral en la utilización de la violencia [P] (12-9-2001).
- [9.3]+[11.5]=[11.5].i Los terroristas no tienen freno moral a la utilización de la violencia [I] (12-9-2001).
- [9.3]+[9.4]=[9.x].i Los terroristas son extremistas religiosos con medios de destrucción masiva [I] (12-9-2001).

Fanatisme i religiositat, dos qualificatius que en els mitjans occidentals es poden veure normalment associats a:

Islàmics, àrabs radicals o fonamentalistes

El fonamentalisme, tot i el seu origen catòlic, s'associa en exclusiva a l'Islam. Tal com afirma Leah Renold (Collins i Gover, 2003: 92):

El fundamentalismo se aplica como término esencial, dando a entender que existe una determinada característica, una esencia central del fenómeno que transciende las distinciones de la especificidad.

És a dir, que està estesa la creença que, per més moderat que pugui ser un règim musulmà, sempre conserva l'essència de la radicalitat, del fonamentalisme:

El estigma de lo islámico ha sido abusivamente extendido desde la revolución islámica de Irán; nos damos cuenta de que hemos demonizado globalmente a los musulmanes al comprobar las reacciones de racismo que tuvieron lugar contra quienes viven en Europa y América nada más tener lugar los atentados. Y si no es una guerra contra el Islam y los musulmanes, ¿contra quién es? Ahí nos encontramos con un crucial problema de definición» (Martín Muñoz, 2001: 26).

El País no es va escapar d'aquest prejudici: tot i la cura de no criminalitzar tot l'Islam, en tot moment va deixar la porta oberta a la creença que el món islàmic tendeix cap a l'extremisme:

- [3.2] Su imaginaria religiosa [la de Bin Laden], evocadora de la furia de algunos pasajes del Corán, y su referencia a «80 [sic] años de humillación y desgracia» encajan con el sentido de acoso de quienes se ven amenazados por una modernidad en manos de EEUU y el capitalismo occidental (11-10-2001).

I, com en el cas del «terrorisme», el fet de ser «fonamentalista» és una cosa pròpia de l'Altre i és usada amb imprecisió. *El País* no va fer cap pausa per definir i concretar què entenia per «fonamentalisme islàmic», terme que va fer servir com una etiqueta buida que es contaminava del valor de les inferències del context i dels significats addicionals que a cada lector li pogués suggerir el concepte.

La imatge que de l'Islam va oferir *El País* va redundar en una retòrica per la qual es presentava els fonamentalistes com un grup que estaven en contra de la llibertat de pensament i oposats a la modernitat. Una retòrica que assigna la característica perillosa i opressiva a un gran grup de persones determinades. Així es va poder revelar a partir d'algunes implicacions extrems de l'anàlisi dels editorials. Poques van ser, doncs, les referències a la possibilitat d'una modernitat política i social des de l'Islam. Aquesta consideració quedava reservada a Occident:

- [2.2]+[2.3]=[2.x].i La mayor parte de la población de los países musulmanes tiene posturas más radicales que las de sus Gobiernos [I] (11-10-2001).
- [4.1].ii Algunos regímenes musulmanes viven sin libertad y en el pasado [I] (11-10-2001).
- [3.2].c La modernidad está en manos de EEUU y el capitalismo occidental [P] (11-10-2001).
- [3.4].c Uno de los problemas del Islam radical es que su idea de modernidad difiere abismalmente de la occidental [P] (9-10-2001).

L'estratègia discursiva del diari perfilarà el fonamentalisme islàmic com el principal sospitós o culpable dels atemptats de l'11-S:

- [6.3].i El gobierno de EEUU sospecha que los atentados provienen del mundo islámico radical [I] (12-9-2001).
- [9.3]+[10.1]+[10.2]=[10.x].ii La colaboración entre EEUU y los aliados servirá para vigilar grupos islámicos extremistas [I] (13-9-2001).
- [5.2]+[6.2]=[6.x].a Los grupos islámicos pueden estar implicados en los atentados del 11-S [P] (13-9-2001).
- [7.6].a Los errores que EEUU cometió al impulsar las guerrillas fundamentalistas han acabado rebotando contra el conjunto de Occidente [P] (14-9-2001).
- [1.1].i Bush atacará al terrorismo islámico [I] (22-9-2001).
- [1.1].i La ofensiva es contra el terrorismo de raíz islámica [I] (09-10-2001).
- [5.2].ii La guerra es contra el Islam radical [I] (11-10-2001).

Amb una xarxa financera

Els terroristes van aprofitar els atemptats per especular a la borsa, segons va explicar *El País* en alguns editorials. Aquesta consideració redundava en la descripció d'un enemic sense escrúpols i sense valors o ètica. D'altra banda, el diari va presentar els terroristes com una organització eficaç amb una xarxa financera complexa —que caldrà asfixiar—, que els permetia disposar de la logística necessària per perpetrar els atemptats.

- [2.5].i Los terroristas especularon en la bolsa días antes de los atentados [I] (25-9-2001).
- [2.6].b Los terroristas aprovecharon los atentados para enriquecerse.

Amenaça global

La descripció de la dimensió de l'enemic com a global es fa palesa, sobretot, en la qualificació que fa *El País* de l'agressió —per exemple: «golpe a nuestra civilización» (12-9-2001)— o sobre com s'ha de gestionar la resposta —per exemple: «una gran coalición contra el terrorismo» (14-9-2001). El diari va maximitzar les conseqüències dels atemptats, com també els objectius d'aquests. Els va descontextualitzar, i allò que en principi semblava, sobretot, un atac regional, es va presentar com un atac global. Fins i tot, civilitzatori:

- [12.3].c Los terroristas están globalizados [P] (12-9-2001).
- [6.3].i El gobierno de EEUU sospecha que los atentados provienen del mundo islámico radical [I] (12-9-2001).
- [2.4].i El nuevo terrorismo puede ser una amenaza para España [I] (13-9-2001).
- [2.4].b Todo el mundo siente miedo por la amenaza del nuevo terrorismo [P] (13-9-2001).
- [5.2] Las pruebas que está acumulando el FBI apuntan hasta ahora hacia una compleja y extensa red transnacional que se mueve dentro de los grupos fundamentalistas islámicos (14-9-2001).
- [2.1].a El terrorismo es una amenaza global [P] (27-9-2001).
- [5.1] La decisión de las Naciones Unidas puede marcar un antes y un después en la lucha que ahora se hace global para asfixiar el terror (1-10-2001).

Desconegut i complex

A la novetat de l'enemic i a les «noves» manifestacions terroristes, s'ha d'afegir el desconeixement de la identitat dels autors dels atemptats en un primer moment. Vist des d'aquest prisma, el diari va presentar l'*Ells enemic* com un actor difús i complex, una imatge que mantenia lligams de coherència amb la representació del terrorisme com un problema que necessitava respostes globals en no tenir una localització geogràfica concreta. Alhora, l'absència d'identitat afavoria un cert agreujament de la sensació d'inseguretat, en no conèixer ni poder donar nom a l'amenaça que se suposa que sotjava el Nosaltres. Així, *El País* va suggerir la necessitat responsable de participar en les actuacions internacionals contra el terrorisme a causa de la perillositat i l'amenaça global que representava l'enemic [vegeu també, més amunt, l'apartat «Nou terrorisme»]:

- [5.2].i El enemigo es difuso y disperso geográficamente [I] (12-10-2001).
- [4.6].a El anonimato del enemigo agrava la sensación de ansiedad e incertidumbre [P] (13-9-2001).
- [1.1]+[2.4]=[2.4].ii No conocemos la identidad de los autores de los ataques contra EEUU [I] (13-9-2001).
- [4.7]+[4.8]=[4.x].iv El enemigo llevaba tiempo dentro de EEUU [I] (16-9-2001).
- [2.3].i No hay un enemigo concreto, con rostro [I] (22-9-2001).

Mediàtic

A més, també serà un terrorisme adaptat als temps mediàtics en tenir en compte la centralitat de la informació a les nostres societats i les possibilitats tècniques d'immediatesa i difusió global de les notícies. *El País* va desplegar aquest pressupòsit en l'estratègia discursiva global i va afavorir interpretacions per les quals es magnificava la capacitat planificadora dels agressors. Així doncs, si bé és cert que un dels objectius dels atemptats és la publicitat, no deixa de ser una especulació, encara que factible, per confirmar, que els atacants haguessin previst la possibilitat d'una retransmissió en directe dels impactes contra les Torres Bessones:

- [12.1] Es también el primer acto de hiperterrorismo de la era de la información global (12-9-2001).
- [12.2]+[12.3]=[12.i].b Los terroristas globalizados contaban con que se retransmitirían en directo los atentados [P] (12-9-2001).
- [2.2].b Los terroristas contaban con el impacto mediático que tendrían los atentados [P] (16-9-2001).

Difícil de controlar

La descripció de l'enemic com a més perillós, desconegut i amb capacitat d'intervenció global porta a la conclusió que es tracta d'un terrorisme difícil de controlar. Ahora, la violència de l'*Ells enemic* és incontrolable, no subjecta a cap convenció bèl·lica, i en conseqüència suposa nous escenaris d'inseguretat:

- [7.1].a La situación de inseguridad que genera el nuevo terrorismo es menos controlable que el equilibrio nuclear de la guerra fría [P] (13-9-2001).
- [7.2].b El terrorismo es una forma de violencia incontrolada [P] (13-9-2001).
- [7.2]+[7.4]=[7.x].iii La violencia incontrolada terrorista atenta, esencialmente, contra los ciudadanos y sus libertades [I] (13-9-2001).
- [7.5].i Las situaciones de injusticia y desigualdad en el mundo benefician a los terroristas [I] (13-9-2001).
- [8.1].i Los terroristas son peligrosos por su falta de escrúpulos» [I] (13-9-2001).

Amb base en la injustícia social

El País va focalitzar en la pobresa o la injustícia social la principal causa de suport a les accions de grups violents. En aquest sentit, la violència és presen-

tada com a unidireccional i emergeix d'«els qui no tenen» (Sud econòmic) contra «els qui tenen» (Nord econòmic o Occident). D'altra banda, el diari va considerar que aquestes injustícies eren conseqüència d'una globalització mal construïda sense qüestionar els puntals de l'actual sistema econòmic. De manera que només s'han de corregir algunes disfuncions:

- [7.5].i Las situaciones de injusticia y desigualdad en el mundo benefician a los terroristas [I] (13-9-2001).
- [10.1]+[10.2]+[10.3]=[10.g].iii Los ataques contra los palestinos favorecen reacciones violentas por parte de los terroristas [P] (13-9-2001).
- [8.1].a Los terroristas disponen de medios limitados [P] (13-9-2001).
- [11.3]+[11.4]+[11.6]=[11.x].i El mundo no es seguro par los ricos [I] (16-9-2001)
- [11.3]+[11.4]=[11.x].a «Las diferencias entre los ricos y los pobres son el caldo de cultivo para una violencia global» [P] (16-9-2001).

El quadrat ideològic

El diari, a més, en aquesta distinció ideològica dels actors en dos blocs, va desplegar els principis del quadrat ideològic descrit per Van Dijk. Pel que fa al *Nosaltres (a)* va:

(a.1) Maximitzar els encerts i les bones propietats del Nosaltres:

És el bàndol just; és occidental; democràtic; solidari entre el grup; amb un sistema econòmic liberal; amb el millor dels sistemes coneguts, entre altres qualificatius.

(a.2) Mitigar els errors i les males propietats del Nosaltres

Se sent amenaçat, vulnerable; és xenòfob, però té societats plurals i multiculturals; hi ha algunes dissidències no gaire importants; s'han de corregir algunes disfuncions derivades d'una globalització mal conduïda; s'ha d'evitar un retall de les llibertats en pro de la seguretat (John Aschroft).

Pel que fa a l'Ells, només una part del bloc va ser identificada com a *enemic (b)*, i el diari va optar per:

(b.1) Maximitzar els desencerts, defectes, errors i males propietats de l'Ells enemic

Es tracta d'un nou terrorisme; més perillós; és «el mal» o el terror; fanàtic; no és occidental; religiós i sense fre moral a l'ús de la violència; islàmic, àrab radical o fonamentalista; amb un xarxa financera; amenaça global; desconegut i complex; mediàtic; difícil de controlar, etcètera.

(b.2) *Mitigar els encerts o bones propietats de l'Ells enemic*

Té una àmplia xarxa de suport entre musulmans de diferents societats; es basa i és la resposta a la injustícia o als desequilibris resultants de la globalització: p. ej. [7.5].i «Las situaciones de injusticia y desigualdad en el mundo beneficiaban a los terroristas» [implicació extrema d'una proposició de l'editorial d'*El País* del 13-9-2001].

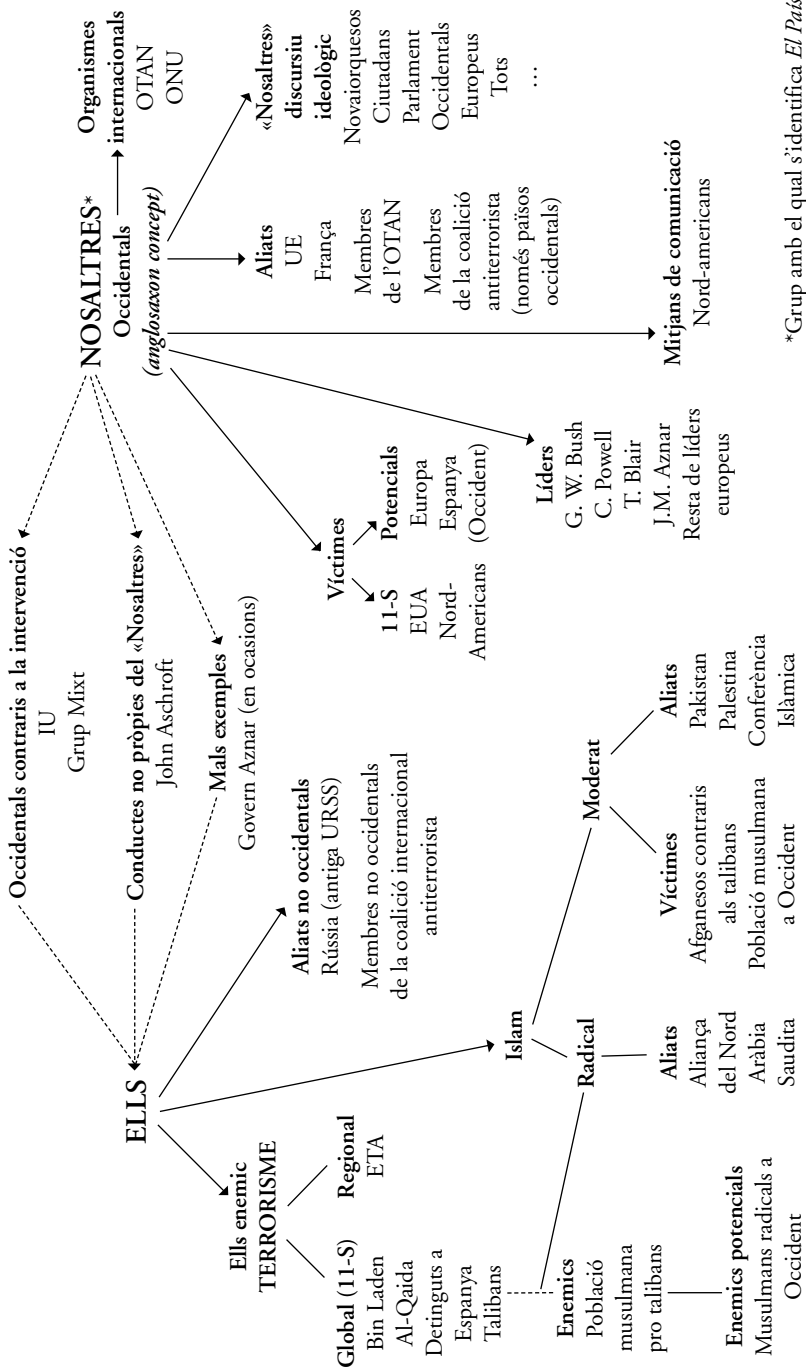
Pel que fa al *problema*, el diari va afavorir una escalada discursiva —no cronològica— en la descripció del conflicte que donava peu a lectures descontextualitzadores de les dimensions del problema [a la pàgina següent es pot veure la representació gràfica d'aquest procés]. Aquesta escalada va suposar que més actors quedessin implicats en el conflicte, la qual cosa es revelava coherent amb l'estratègia global de legitimació de la proposta de solució per la qual va optar el bloc del Nosaltres.

Al gràfic posterior es pot veure que les semiesferes representen els àmbits d'influència geopolítica que es veuen implicats segons la conceptualització del problema que es faci. Alhora, sota les semiesferes es veuen els actors que queden afectats en cada dimensió geopolítica. Finalment, a la línia de punts queda exposada l'escalada discursiva, no cronològica, en la descripció del problema. Vegem ara cada escenari una mica més detalladament:

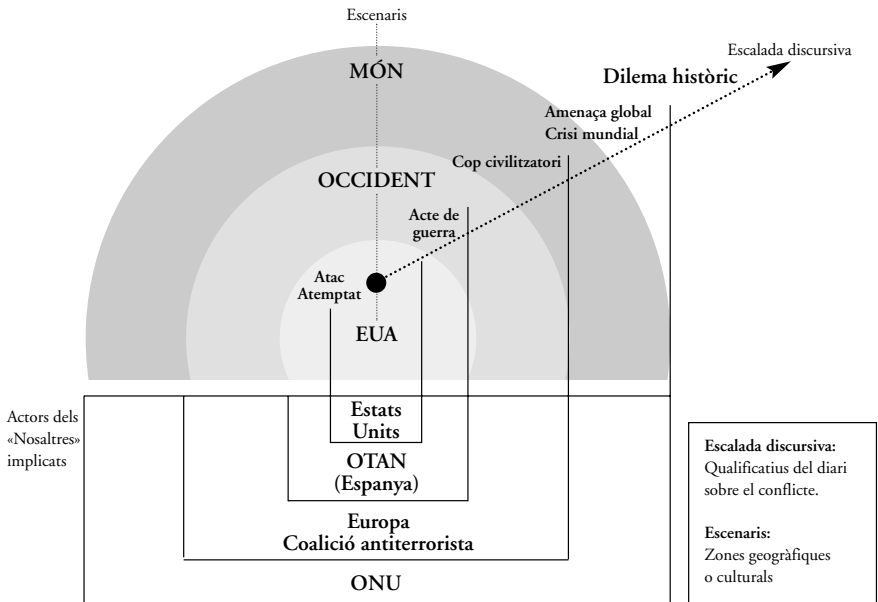
- a) *Escenari 1.* El conflicte quedava focalitzat geopolíticament als EUA en ser definit de la manera següent:
 - a.1. Com un *atemptat* o *atac* als Estats Units. Amèrica del Nord és el principal actor implicat, o bé
 - a.2. Com un *acte de guerra*, de manera que el cercle d'actors abraça també els aliats militars dels EUA (l'OTAN i, per tant, Espanya).
- b) *Escenari 2.* El conflicte quedava focalitzat geopolíticament a Occident en ser definit de la manera següent:
 - b.1. Com un cop civilitzatori. El nombre d'afectats s'amplia a la resta d'Occident, a més dels EUA.
- c) *Escenari 3.* El conflicte quedava focalitzat geopolíticament al món en ser definit de la manera següent:
 - c.1. Com una amenaça global, com una crisi mundial i com un dilema històric. El conjunt del planeta es presentava com a implicat. En conseqüència, institucions com l'ONU eren descrites com a centrals en la participació del conflicte.

Finalment, sobre el *procés* es va posar una atenció especial a les conclusions pragmàtiques (recomanacions) que el diari va emetre sobre com s'havia de gestionar el conflicte. Així, *El País* va recomanar que:

MAPA D'ACTORS DE L'11-S A PARTIR DELS EDITORIALS D'EL PAÍS

*Grup amb el qual s'identifica El País

L'agressió s'havia de respondre:

La resposta es en legítima defensa.
No es permetrà un nou atac a Occident.
La resposta ha de ser precisa i gestionada amb prudència.

No podia tractar-se d'una resposta «convencional»:

No som davant d'un terrorisme convencional.
És una guerra contra el terrorisme.
Haurà de ser una lluita constant: l'enemic disposa de diferents cares.

Havien d'iniciar-se processos de justícia social internacional:

La injustícia és la principal font del terrorisme.
Cal corregir la injustícia social global per evitar nous atacs (preocupació etnocèntrica).

Eren (i són) necessàries aliances contra el terrorisme:

S'han d'establir polítiques internacionals de cooperació en seguretat.
Aliances contra natura amb els Estats amb els quals hi ha llaços comuns pel que fa a valors propis de les democràcies occidentals (p. ex., l'Àràbia Saudita).

S'havia de protegir l'economia:

S'ha de garantir l'estabilitat econòmica del sistema.

S'han de corregir les disfuncions generades per una globalització asimètrica.

Era una qüestió de seguretat:

És un problema global de seguretat contra el terrorisme que s'ha de solucionar amb accions polítiques i d'espionatge.

S'han de reformar i millorar els sistemes de seguretat nacional i els globals.

El paper d'Espanya a la crisi:

Espanya ha de participar de les decisions de l'OTAN: és l'opció responsable, correcta i solidària.

Resumint, el diari es va *alinejar clarament amb el bloc del Nosaltres* i, en desplegar el quadrat ideològic a la seva línia editorial, es va convertir en un *propagador difusor de l'estratègia persuasiva* del grup amb el qual es va identificar en el conflicte. És a dir, el diari es va convertir en un actor més a tenir en compte pels lectors d'*El País*.

D'altra banda, també es va analitzar quina va ser la *lògica argumentativa i les raons que el diari aportava a cada un dels seus editorials*. L'alineació del diari amb un dels blocs d'actors en conflicte va provocar que, en ocasions, establís falses relacions de causalitat o, fins i tot, que els arguments aportats anessin contra la lògica elemental o el sentit comú (en la seva dimensió instrumental). És a dir, en certs moments *El País* va vulnerar la lògica argumental bàsica amb l'aportació d'arguments per avalar o repudiar les accions dels actors en conflicte. N'és un exemple la proposició següent:

— [3.1] Esta posición solidaria cuenta con el apoyo de los ciudadanos, aunque no haya tenido reflejo numérico en la manifestación de ayer en Madrid, y de los partidos políticos. (21-9-2001).

Les observacions fetes fins ara ens van portar a poder afirmar que *El País* no va analitzar i informar del conflicte en tota la seva complexitat —a les pàgines editorials— i va esdevenir —en aquest cas, i en tant que va seguir l'estratègia de propaganda de guerra, sistematitzada per Arthur Ponsoby¹⁵— un propagador

15. Arthur Ponsoby va analitzar el comportament dels mitjans i governs durant la Primera Guerra Mundial i va sistematitzar-lo en deu principis: 1) Nosaltres no volem la guerra; 2) L'adversari és l'únic responsable de la guerra; 3) L'enemic té la cara del dimoni o és «l'horrible de torn»; 4) S'han d'emascarar les finalitats reals de la guerra presentant-les com a «causes nobles»; 5) L'enemic provoca atrocitats voluntàriament, i els «nostres» errors sempre són involuntaris; 6) L'enemic fa servir armes no autoritzades; 7) Només l'enemic pateix grans pèrdues humanes o materials; 8) Els artistes i intel·lectuals donen suport a la nostra causa; 9) La guerra sempre té un caràcter o raó sagrats, i 10) Els qui posen en dubte la propaganda de guerra són uns traïdors. [Per saber més sobre aquests principis, es pot consultar: Morelli (2001)].

difusor de l'estratègia persuasiva del Nosaltres. El discurs global del diari va desvelar alguns dels tòpics fets servir en la propaganda clàssica de guerra, com per exemple la declaració de la noblesa dels objectius bèl·lics del grup afí al diari o la maximització de las males propietats de l'enemic.

D'altra banda, també es va apreciar —a conseqüència del que s'ha dit més amunt— que en ocasions *El País* va vulnerar el seu compromís amb el lector¹⁶. Es van poder veure, entre altres coses, interpretacions esbiaixades de documents externs per poder fer-los lligar amb la seva estratègia discursiva. Serveixin com a exemple les lectures incorporades de la Resolució 1373 i de l'article 5 del Tractat de Washington:

— [1.2] Los impensables acontecimientos del 11 de septiembre han abierto el camino en las Naciones Unidas a una enérgica decisión de gran calado que hace suyos prácticamente en su literalidad los argumentos estadounidenses que consideran el terrorismo internacional como la mayor amenaza a la estabilidad mundial en el siglo que acaba de comenzar (1-10-2001).

Quan en realitat la Resolució deia literalment:

— [...] reafirmando asimismo que esos actos, al igual que todo acto de terrorismo internacional, constituyen una amenaza para la paz y la seguridad internacionales (Resolució 1373 de l'ONU).

O, també, les descontextualitzacions o especulacions que el diari incorpora sobre el perfil de l'enemic, les motivacions dels atemptats, etcètera.

Alternatives discursives

L'anàlisi de la lògica discursiva d'*El País* entorn dels fets de l'11-S de 2001 posa de manifest que el diari va abusar de la confiança dels seus lectors fins al punt de vulnerar en ocasions el compromís ètic que manté amb ells. Alhora que va suggerir una lectura resolutiva dels fets derivats de l'11-S des d'una òptica bel·licista.

A més, s'ha pogut comprovar que tant la teoria de conflictes com l'ACD constitueixen un bon instrumental per detectar aquesta i altres possibles estratègies de domini presents en els discursos. Dinàmiques que és important evidenciar per donar pautes de defensa crítica al conjunt de la societat. Cal tenir en compte que, tot i la relació dialèctica entre discurs i estructura, sembla que més aviat són els canvis en les pràctiques socials les que afavoreixen canvis de pràctiques discursives (un bon exemple és veure que el canvi de rol de les dones en la societat ha anat acompanyat d'una preocupació per eradicar la presència d'un llenguatge sexista). Alhora, els canvis en l'ordre o les pràctiques discursi-

16. Els principis del compromís amb el lector són resumits per Giró (2000: 32-33) en: 1) El compromís d'oferir un tracte just i equilibrat en la cobertura dels conflictes i, particularment, dels actors que hi prenen part; 2) La separació entre informació i opinió; 3) No mentir, i 4) Oferir informació versemblant.

ves poden inspirar o ajudar dinàmiques que inspirin canvis en certes pràctiques socials. És a dir, una presentació diferent de, per exemple, la imatge dels immigrants als mitjans de comunicació pot obrir noves dinàmiques d'entendre el problema per part del conjunt de la societat.

Bibliografia

- AGUILAR, S. (2001). *Ordre i desordre: Manual d'estructura i canvi de les societats (1)*, Barcelona: Editorial Hacer.
- CHOMSKY, N.; HERMAN, E. S. (2000). *Los guardianes de la libertad*. Barcelona: Crítica (Biblioteca de Bolsillo, 45).
- COLLINS, J.; GLOVER, R. (eds.) (2003). *Lenguaje colateral: Claves para justificar una guerra*. Madrid: Páginas de Espuma (Voces/Ensayo, 23).
- Diversos autors (1991). *Las mentiras de una guerra: Desinformación y censura en el conflicto del Golfo*. Barcelona: Deriva Editorial.
- GINER, S. (1995). *Sociología*. Barcelona: Península (Nexos, 7).
- GIRO, X. (2000). *Nacionalisme i identitat als editorials de la premsa diària publicada a Catalunya des de la transició fins al govern del PP (1977-1996)*.
- JÄGER, S. (2003). «Discurso y conocimiento: Aspectos teóricos y metodológicos de la crítica del discurso y del análisis de dispositivos». A: R. WODAK i M. MEYER [comps.]. *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.
- LEDERACH, J.P. (2000). *El abecé de la paz y los conflictos: Educación para la paz*, Madrid: Libros de la Catarata (Edupez, 10).
- MARTÍN MUÑOZ, G. (2001) «Occidente y los islamistas». *Claves de Razón Práctica*, 117 (nov. 2001): 26.
- MEYER, M. (2003). «Entre la teoría, el método y la política: La ubicación de los enfoques relacionados con el ACD». A: R. WODAK i M. MEYER [comps.]. *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.
- MORALES, J.; ABAD, L.V. (1994). *Introducción a la sociología*. Madrid: Tecnos.
- MORELLI, A. (2001). *Principios elementales de la propaganda de guerra*. Hondarribia: Hiru (Sediciones, 16).
- REIG, R. (2000). *Periodismo de investigación y pseudoperiodismo: Realidades, deseos y falacias*. Madrid: Libertarias (Ensayo, 123).
- RODRIGO, M. (1991). *Los medios de comunicación ante el terrorismo*. Barcelona: Icaria (Antrazyt, 59).
- TAIBO, C. (2002). *Guerra entre barbaries*. Barcelona: Suma de Letras (Ensayo).
- VAN DIJK, T.A. (1996). *La noticia como discurso*. Barcelona: Paidós (Comunicación, 41).
- (1997). *Racismo y análisis crítico de los medios*. Barcelona: Paidós (Comunicación, 82).
- (1999). *Ideología. Una aproximación multidisciplinaria*. Barcelona: Gedisa.
- (2003a). *Ideología y discurso*. Barcelona: Ariel (Linguística).
- (2003b). «La multidisciplinariedad del análisis crítico del discurso: Un alegato a favor de la diversidad». A: R. Wodak i M. Meyer [comps.]. *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.
- VERSCHUREN, J. (2002). *Para entender la pragmática*. Madrid: Gredos.
- WODAK, R. (2003). «El enfoque histórico del discurso». A: R. WODAK i M. MEYER [comps.]. *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.

Documents en línia

Resolució 1373, a la pàgina web de l'ONU: <http://www.un.org/spanish/docs/comi-tes/1373/scres1373e.htm>

Tractat de Washington (OTAN) <http://www.nato.int/docu/other/sp/treaty-sp.htm>
(consultat el 17-10-2002).

José Manuel Jarque Muñoz és professor de periodisme a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB, i membre de l'Observatori sobre la Cobertura Informativa de Conflictes de la UAB (OCC). Ha impartit també classes a la Facultat d'Empresa i Comunicació de la Universitat de Vic. Actualment, la seva línia de recerca se centra en l'anàlisi, des de la perspectiva de l'anàlisi crítica del discurs, de la cobertura que fan els mitjans de comunicació sobre diferents conflictes socials.
